

Var misstänksam mot misstänksamheten!

► **Michel Foucault:** »*Samhället måste försvaras*« Collège de France 1975-1976. Översättning Karl Lydén. Tankekraft 2008.

Förlaget Tankekraft håller på att ge ut Michel Foucaults föreläsningar i svensk översättning. Hugo Strandberg har läst de två första banden.

Från 1970 och till sin död 1984 var **Michel Foucault** professor i "tankesystemens historia" vid Collège de France. Hans undervisning bestod av årliga föreläsningsserier, vilka förlaget Tankekraft nu ger ut i svensk översättning. Hittills har två volymer kommit ut, av planerade tretton.

Som framgår av professurens namn var Foucault institutionellt sett snarast idéhistoriker. Själv kallade han ofta sin verksamhet "filosofi", bland annat just i *Säkerhet, territorium, befolkning* (STB 24) där han dock förklarar detta med en definition som är svårförståelig för den som inte redan är insatt i Foucaults tänkesätt: "sanningens politik". I vilket fall är det som metodisk och teoretisk inspirationskälla Foucault fortfarande är aktuell. För den som har ett specialintresse för någon av alla de saker han tar upp under föreläsningarna – spannmålsproduktion under 1600-talet och själavård under medeltiden, för att bara nämna några – är det knappast Foucault man söker sig till i första hand. Att föreläsningarna spänner över ett brett spektrum av ämnen gör dem dock läsvärda, även om det knappast finns någon som tycker att allt det han tar upp är intressant.

En av de saker som gjort Foucault inflytelserik är hans förståelse av begreppet "makt", vilket behandlas utförligt i »*Samhället måste försvaras*« (SMF). Den förståelse Foucault vänder sig mot är en där makt är något som vissa har och andra inte, där makt förstås i förtryckstermer. Makt ska istället förstås utan centrum. Det här betyder flera saker. För det första är makt inte något enhetligt utan det finns många maktrelationer, där vissa stärker men andra motarbetar varandra. Om det här var allt Foucaults kritik bestod i skulle vi ha gått från en förståelse av makt där makten utgår från ett centrum till en där den utgår från flera. Men Foucaults kritik riktar sig också mot tanken att makt överhuvudtaget utgår någonstans ifrån. Att makten saknar centrum betyder därför, för det andra, att det inte finns något som föregår maktrelationen: identiteten hos den som makt i ett visst sammanhang riktas mot formas av denna maktrelation. Här kunde man möjligen tänka på barnuppfostran, om den förstås som ett maktutövande, för den formar barnet redan från början. Därför blir begreppet "förtryck" oanvändbart, menar Foucault, eftersom det inte finns ett något som föregår maktrelationen och kunde bli förtryckt. Att jag redan är någon innan en specifik maktrelation upp-

står, betyder bara att jag formats av andra maktrelationer. Samma sak gäller för den som utövar makt: vem den är formas av denna maktrelation.

För Foucault innebär detta att när makten ska studeras, ska den studeras just som en relation. Den ska studeras inte som något enhetligt och övergripande, utan i sina distinkta skeenden. Analysen ska inte förutsätta någon utsida till makten, något som man kunde kontrastera den mot. Det vore naivt. Istället ska analysen visa att även det skenbart fredliga och icke-hierarkiska är grundat i våld och konflikt.

Här introducerar Foucault ett annat inflytelserikt begrepp: "mothistoria" (SMF 75). Medan den etablerade historieskrivningen rättfärdigar och förstärker rådande herraväldena genom att framställa dem som fredliga och grundade i en förnuftig ordning är mothistorians uppgift att gräva fram oförrätter ur det förflutna för att visa att det inte är så. (Som ett exempel på mothistoria kan man tänka på nazisternas sätt att underminera Weimarrepubliken genom att beskriva dess uppkomst i dolkstötslegendens termer, ett exempel Foucault själv nämner.) Både historikern och mothistorikern gör det de gör som led i ett krig de deltar i, där deras olika sätt att beskriva det förgångna är vapen i striden. Båda utövar makt. Skillnaden är att historikern inte vill erkänna, inte för andra och kanske inte heller för sig själv, att det är så. Den som verkar för de rådande herraväldena försöker nämligen pacificera all potentiell motmakt genom att få oss att tro att vi lever i en i grunden fredlig värld. Och därför skriver Foucault (SMF 71): "genom att peka ut både likheten och skillnaden mellan den rassistiska diskursen och raskrigets diskurs, kan jag säga att det var just raskrigets diskurs jag vill hylla."

Som framgår av Foucaults distinktion mellan rasism och raskrig betyder "ras" i den senare sammansättningen inte något biologiskt, snarare en grupp vilken som helst. I vilket fall är det för mig uppenbart att något har gått verkligen snett i Foucaults resonemang. Ett sätt att visa var är det här. Om det är så att det etablerade herraväldet motiverar sig självt genom att påstå sig vara i grunden fredligt, sker det ändå i kontrast till något annat, det påstått våldsamma. Så den misstänkens hermeneutik som Foucault brukar sägas utöva, utövas också här, av det etablerade herraväldet. När alla alternativ har blivit misstänkliggjorda, accepterar jag det etablerade herraväldets despotism eftersom jag tror

---

► **Michel Foucault:** *Säkerhet, territorium, befolkning: Collège de France 1977-1978*. Översättning Kim West. Tankekraft 2010.

att alternativen är värre. Misstankens hermeneutik tenderar därför att förstärka hierarkier, inte att försvaga dem. För även om den misstänkliggör det etablerade herraväldet, föder den därmed det auktoritära organiserandet av motståndgruppen. Ju lömskare det vi kämpar mot är, desto mer hierarkisk känner vi att vår egen organisation måste vara.

En verklig radikal förändring, det vill säga en som inte ersätter en hierarki med en annan, kommer därför till på annat sätt. Hur? Genom att vi redan nu försöker tillämpa det vi vill ha. Och då kan vi inte betrakta det vi vill ändra på som en lömsk fiende, för det är just när en sådan misstro och misstänksamhet börjar slå rot som det auktoritära börjar upplevas som en nödvändighet. Det här betyder förstås inte att avslöjanden av missförhållanden aldrig är befogade. Vad jag riktar min kritik mot är när misstänksamheten blir en grundhållning. Foucault skulle säkert invända mot det här genom att säga att jag är naiv som därmed föreställer mig att makten har en utsida, att det finns något som inte har med makt att göra. Nu har jag inget emot att framstå som naiv, tvärtom. Men poängen är inte att vi på förhand kan säga var maktens utsida definitivt är belägen, som om det godas namn inte kunde missbrukas. Om det dock funnes en plats där maktens utsida definitivt är belägen, vore det mitt i makten själv: det kraftfullaste angreppet på makten är inte misstänkliggörandet, som på sin höjd leder till att en makt får ersätta en annan, utan att avstå från att alls misstänkliggöra, vilket inte gör att makten finns kvar som förr utan att den, utan något hot att kontrastera sig mot, börjar falla bort som obehövlig.

Det här betyder dock inte att det inte ligger något i Foucaults sätt att använda begreppet makt. Till exempel är det en bra ansats att se makten som oenhetlig och i sin tur innehållande konflikter, och att se oss alla som på olika sätt indragna i dessa konflikter. Foucaults sätt att analysera makten är emellertid inte skrivet i sten, vilket blir uppenbart när vi går från »*Samhället måste försvaras*« till *Säkerhet, territorium, befolkning*. I tidigare utgivna böcker, framför allt *Vansinnets historia* och *Övervakning och straff*, beskriver Foucault nämligen makten som i huvudsak disciplinerande, det vill säga riktad mot enskilda individer som bryter mot samhällets normer. Nu börjar han emellertid fundera på om den här beskrivningen verkligen passar

på våra samhällen idag. En tyngdpunktsförskjutning har nämligen skett, från disciplin till det Foucault med två nära förbundna begrepp kallar "säkerhetsdispositiv" och "biomakt". Ett sätt att förstå dessa två begreppen är att de syftar på en utvidgad form av social ingenjörskonst. Biomakten riktar sig inte mot vissa enskilda individer, utan mot befolkningen som statistisk helhet: demografiskt, ekonomiskt, medicinskt, etc. Medan disciplinens individcentrering innebär att målet för den är att ingen av dem den riktar sig mot ska undkomma, innebär "säkerhet", i begreppet säkerhetsdispositiv, att man accepterar en hel del avvikelser, till exempel i form av brottslighet. Istället fastställs acceptabla statistiska nivåer, efter att den ekonomiska kostnaden för att uppnå dem har beräknats. Sättet att uppnå dessa nivåer är heller inte, som i det disciplinära fallet, genom tvång utan genom planering (stadsplanering, ekonomisk planering, etc.), det vill säga genom att utöva biomakt, får man befolkningen som statistisk helhet att själv förändra sina beteendemönster.

Här finns det givetvis mycket att diskutera, om vad den här analysen lyckas visa och vad den missar. Och jag kunde gå vidare med att beskriva den statens genealogi som Foucault tecknar i resten av *Säkerhet, territorium, befolkning*. Den viktigaste poängen är emellertid en annan. De begrepp Foucault formar, och som idag i mitt tycke tas över alltför lättvindigt av många forskare, formade han i dialog med de saker han undersökte och övergav när de visade sig inte vara fruktbara. På så sätt försöker han undkomma den "de allomfattande teoriernas hämmande makt" (SMF 23) som han talar om i många sammanhang. Här kan man givetvis fundera på om det verkligen är teorier, de må vara allomfattande eller inte, vi behöver. I vilket fall vore det mot Foucaults egna föresatser att låta någon sorts foucaultism bli en sådan allomfattande teori.

Som Foucault själv säger (STB 123): "En metod bör vara utformad för att man ska göra sig av med den."

Hugo Strandberg är docent och universitetslärare i filosofi vid Åbo Akademi